

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ТА ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ЦІННІСНИЙ ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛІЗМУ І КОЛЕКТИВІЗМУ В УЯВЛЕННЯХ ПЕРЕСІЧНИХ ГРОМАДЯН

В. О. Васютинський, м. Київ

За результатами стандартизованого інтерв'ю із 40 мешканцями Одеси визначено ціннісний зміст уявлень про індивідуалізм і колективізм. Їхні оцінки мають середню значущість для респондентів і розподіляються за шкалами: конформізм – нонконформізм; альтруїзм – егоїзм; прагматизм – безпорадність. Конформістські ознаки колективізму – це згуртованість, спільні цілі, почуття причетності і захищеності, а водночас належність до “сірої маси”, піддатливість на маніпуляції, придушення індивідуальності. Індивідуалізм має такі нонконформістські характеристики, як індивідуальна свобода, власна позиція, незалежність у діях, почуття відповідальності, а також брак спілкування, роз'єднаність, асоціальні тенденції. Альтруїзм означає взаємодопомогу. Егоїзм називали егоїзмом, до нього примикала низка інших аморальних рис. Ознаки прагматизму і безпорадності найменш чітко поділилися між обома категоріями. Прагматизм забезпечує можливості особистісного розвитку як у колективі, так і в результаті індивідуальних намагань особи. Він характеризує підвищення продуктивності завдяки спільній праці, але й вищій ефективності індивідуального виробництва. За очевидними й стереотипними оцінками індивідуалізму і колективізму спостерігаються невротично-захисні пояснення особистих позицій та суспільних процесів.

Ключові слова: індивідуалізм, колективізм, конформізм, альтруїзм, егоїзм, прагматизм, безпорадність.

Проблема. Ціннісний зміст індивідуалізму і колективізму має глибоке психологічне підґрунтя. Проте ці явища рідко ставали предметом психологічного вивчення – по-перше, через їхню позірну очевидність, по-друге, через істотну стереотипізацію уявлень про них.

Частіше говорять про позитивні риси колективізму, не зважаючи на істотний негативний зміст, що його, мабуть, уперше в психології викрив А. Адлер, який показав, що за готовністю слабкої особи діяти спільно з іншими часто-густо лежить прагнення уникнути відповідальності, приховати свою безпорадність. Він підкреслював, що слабкі люди використо-

вують свою слабкість, аби примусити інших підкорятися собі. Позбавлення себе відповідальності дає змогу досягати реальної переваги [1, с. 37, 44–49, 64]. Навпаки, в оцінках індивідуалізму здебільшого увиразнюють його непривабливі характеристики, ігноруючи ті, що пов'язані із саморозвитком, особистою відповідальністю тощо. Такі спрощено-однобічні ставлення часто-густо лягають в основу соціального та економічного самовизначення особи, зумовлюючи його психологічно суперечливий характер.

Мета статті: висвітлення та інтерпретація ціннісного змісту уявлень пересічних громадян про індивідуалізм і колективізм як важливої мотиваційної складової їхніх життєвих орієнтацій.

Основу просоціальної поведінки людини становить її колективістська позиція, яка водночас є неможливою без її ж індивідуально-особистісного самоствердження в соціумі. С. Московічі писав про два чинники, що забезпечують суспільну солідарність. З одного боку, це колективна свідомість, яка складається з почуттів і переконань, що їх поділяє суспільство. Колективна свідомість ламає бар'єри, які розділяють людей, та об'єднує уми й почуття, спонукаючи їх зливатися воедино. Із другого боку, розподіл праці розділяє людей, диференціюючи властивості та інтереси, і водночас утримує разом, зобов'язуючи кооперуватися, створюючи залежність [5, с. 121–123]. У таких умовах індивіди, які взаємодіють, “приречені” на те, щоб визначатися в просторі між індивідуалізмом і колективізмом, а значущість відповідних життєвих реалій надає такому визначанню ціннісного характеру.

Аналізуючи людське буття крізь призму індивідуального виміру суб'єктності, В. О. Татенко наголошує, що здатність до цілепокладання себе передбачає потребу співвіднести свої мотиви й цілі з мотивами й цілями інших людей, суспільства, людства, із спільною системою життєдіяльності та можливими напрямками її динаміки, умовами існування, традиціями, нормами [6, с. 285]. У такому співвіднесенні особа має виробити певну “надрядну”, ціннісну позицію щодо власних потреб та уподобань – у зв'язку з включенням їх у широкий міжособовий контекст життєдіяльності.

Джерела ціннісних відмінностей між індивідуалізмом і колективізмом можна шукати в характері гіпер- або гіпосоціалізації, як їх описує Д. О. Леонтьєв. Якщо дитина в процесі розвитку зазнає сильного тиску на свої потреби і межа між зовнішнім і внутрішнім виявляється надто слабкою, то вона падає під напором соціальних цінностей, які вриваються в структуру мотивації і стають особистими цінностями без помітних трансформацій. Індивід тим самим зливається з групою, проте втрачає свою особисту ідентичність (автентичність), конформно розчи-

няючись у соціальному цілому. Коли ця межа, навпаки, занадто міцна і тиск викликає опір-відповідь із боку індивіда, індивід не пропускає до своєї особистості зовнішніх регуляторів; у результаті цінності не займають у структурі мотивації відповідного до них місця [3, с. 232].

У багатьох соціально-психологічних дослідженнях показано, що психологічну основу вибору колективізму становлять вивчена безпорадність і соціальні лінощі. Ми зафіксували таку залежність як компенсаторно-захисну позицію соціально та економічно незарадних осіб, які шукають опору у взаємодії з оточенням. У процесі виконання спільної діяльності в групі спостережено схильність таких осіб діяти разом, згуртовано, без виразної індивідуальної ініціативи, але під керівництвом лідера, якого вони виділяють і якому доручають бути організатором колективної активності [2].

Особливо яскраво ставлення до індивідуалізму і колективізму втілюються в міжпоколінних відмінностях. Наприклад, за даними С. В. Марєєвої, сучасна російська молодь порівняно із старшим поколінням меншою мірою віддає перевагу соціальній рівності перед індивідуальною свободою, частіше вибирає позицію нонконформізму, ніж конформізму, позитивніше ставиться до поняття “індивідуалізм”, більше цінує лібералізм і західну демократію, ніж почуття спільності і жорстко керовану державу, краще ставиться до приватної власності і конкуренції, менше очікує на забезпечення від держави [4]. Відповідно особи старшого віку як продукт патерналістського способу життя виразніше воліють колективізм, до якого раніше звикли і в контексті якого почувуються більш захищеними й повноцінними.

Для докладнішого виявлення ціннісного змісту індивідуалізму і колективізму в уявленнях пересічних громадян у квітні-травні 2015 р. було опитано 40 мешканців Одеси за методом стандартизованого інтерв'ю з відкритими запитаннями. Інтерв'ю було зібрано протягом п'яти днів. Чоловіків і жінок опитано порівну. Особи віком до 30 років становили 12 осіб, від 30 до 50 та понад 50 років – по 14.

Інтерв'ю містило, зокрема, такі запитання.

1. Останніми роками говорять і пишуть про те, що наше суспільство переходить від колективізму до індивідуалізму. Чи згодні ви з цим? Якщо так, то в чому вбачаєте ознаки такого переходу?

2. Які позитивні риси, на ваш погляд, притаманні колективізму?

3. Які негативні риси має колективізм?

4. Які позитивні риси має індивідуалізм?

5. Які негативні риси має індивідуалізм?

6. За кого та якою мірою ви себе вважаєте – за колективіста чи індивідуаліста? Чому?

На поставлені запитання більшість респондентів відповідала з достатньою мірою зацікавленості, хоча й без особливого ентузіазму. Кілька осіб дало розгорнуті відповіді. Натомість вислови кількох респондентів були дуже лаконічними, а окремі пункти залишилися без оцінки.

Відповіді було отримано на більшість поставлених запитань у достатньому обсязі. Зафіксовані вислови було опрацьовано за методом контент-аналізу. Структура відповідей загалом відповідала структурі запитань, а в тих випадках, коли мало місце змішування змісту, відповідні смислові одиниці зараховано до тих пунктів, яких вони стосувалися.

Більшість опитаних (23 особи) погодилася з тим, що в суспільстві відбувається перехід від колективізму до індивідуалізму. Вісім осіб дали заперечну відповідь, при цьому п'ятеро з них підкреслили, що насправді нічого не змінюється. Чотири респонденти заявили, що відповідні процеси відбуваються по-різному, в обох напрямках, а двоє вважали, що має місце протилежний рух. Три особи не змогли відповісти на це запитання.

Отже, переважає думка, що процес переходу від колективізму до індивідуалізму справді відбувається. Виразної альтернативи цій думці в оцінках опитаних не виявлено.

Говорячи про ознаки наростання індивідуалістських тенденцій, респонденти найчастіше (10 осіб) зазначали посилення відчуження серед людей, насамперед у молоді, яка дедалі більше віддає перевагу опосередкованому спілкуванню в соціальних мережах. Заявляли також про те, що сьогодні люди більше дбають кожний про себе (5 осіб), зокрема через те, що намагаються вижити (4 особи). Шість осіб пов'язали ці процеси з утвердженням капіталістичних відносин (приватна власність, влада капіталу). Четверо респондентів по-різному пояснили зміни, що відбуваються, як окремий прояв більш загальних світових або історичних процесів. (Тут і далі сума отриманих відповідей не конче становить сорок, бо частина респондентів не давала конкретної відповіді, а зміст решти відповідей міг містити як одну, так і дві або більше смислових одиниць).

Зафіксовано окремі статистично значущі кореляції: респонденти, які погоджуються з наявністю тенденції посилення індивідуалізму, частіше звертають увагу на наростання відчуженості в стосунках, натомість ті, хто пропонує інші варіанти, відносно більше помічають ознаки утвердження капіталістичного способу життя (в обох випадках $p \leq 0,01$).

В оцінці позитивних рис колективізму респонденти були найбільш продуктивними та найменш однотайними: загалом виділено 67 ознак, які об'єднано в десять оцінних категорій. Найчастіше говорили про взаємодопомогу (12 осіб) та згуртованість (11 осіб), до яких тяжіють і переваги спілкування (3 особи). Другу групу ознак становили спільні цілі, інтереси, цінності (9 осіб) та почуття причетності (4 особи). Сім осіб ска-

зали, що в колективі вони почуваються більш захищеними, і стільки само – що гуртом легше розв'язувати різноманітні проблеми. Для шести опитаних важливими виявилися умови для розвитку, що їх дає колектив. Дві особи наполягали на тому, що в колективі цікавіше жити й працювати. Шестеро зробили акцент на вищій продуктивності колективного виробництва, при цьому більшість їх апелювала до колишнього соціалістичного способу його організації. Дві особи заявили, що колективізм не має позитивного змісту. Троє не дали відповіді на це запитання.

Таким чином, в оцінці переваг колективізму домінують ознаки комунікативної спільності, ціннісно-орієнтаційної єдності, психологічної захищеності, особистісного розвитку, виробничої продуктивності.

Оцінки негативних рис колективізму (42 вислови) узагальнено в п'яти категоріях. Відносно частіше (10 осіб) респонденти говорили про наявність негативного змісту в тих випадках, коли сам колектив орієнтується на соціально осудні цінності, діє проти моральних і правових норм. Ще семеро осіб назвали такі прояви неодмінними характеристиками колективу (пияцтво, злочинство, кумівство). Дев'ять респондентів заявили про те, що колектив – це сіра маса, “стадо”, яке об'єднує безвідповідальних людей. Так само дев'ятеро назвали колектив сприятливим середовищем для впливів і маніпулювання з боку владних або інших структур. Сім осіб говорили про придушення індивідуальності в колективі. Троє опитаних сказали, що колективізм не має негативних рис, а п'ятеро не дали відповіді на це запитання.

Отже, негативний образ колективізму зосереджується навколо обмеження індивідуальності, об'єднання людей в одноманітну безвідповідальну масу, що легко стає об'єктом маніпулювання і сприяє поширенню аморальних тенденцій.

Позитивні оцінки індивідуалізму було висловлено 41 раз, їх об'єднано в шість категорій. Найчастіше йшлося про можливість особистісного розвитку (10 осіб), індивідуальну свободу думок і вибору цінностей (9 осіб), незалежність у діях (7), наявність власної позиції (6), почуття особистої відповідальності (6). Три особи зазначили переваги індивідуального способу виробництва. Четверо опитаних заявили, що індивідуалізм не має позитивного змісту, а п'ятеро не дали конкретної відповіді.

Переваги індивідуалізму, отже, респонденти насамперед убачають у забезпеченні умов для розвитку особи та вияву індивідуальної ініціативи.

Було зібрано 40 висловів про негативні сторони індивідуалізму, які об'єднано в сім категорій. Найчастіше респонденти виділяли такі особливості, як роз'єднаність (8 осіб) і брак спілкування (6). До них тяжіють і різноманітні ознаки асоціальності (8 осіб). Говорили також про

егоїзм (п'ятеро опитаних), аморальність та особистісну деградацію (по три особи). Сім осіб зазначили безпорадність особи, яка позбавлена підтримки оточення. Двоє респондентів заявили, що індивідуалізм не має негативних рис, а п'ятеро не змогли відповісти на це запитання.

З огляду на це можна гадати, що в уявленнях респондентів проблемні наслідки індивідуалізму полягають в ізоляції від соціуму, браку допомоги, різних варіантах негативного особистісного розвитку.

Оцінюючи себе самих за шкалою індивідуалізму-колективізму, респонденти показали виразну симетричність розподілу. Колективістами назвали себе шість осіб, радше колективістами – десять. Індивідуалістами і радше індивідуалістами – чотири і дев'ять осіб, відповідно. Семеро опитаних визначили себе як рівною мірою індивідуалістів і колективістів.

Частина респондентів, пояснюючи свої оцінки, декларувала бажання стати більшими колективістами (6 осіб) або індивідуалістами (4 особи), ніж вони є. Статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,05$ зафіксовано в такому випадку: окремі колективісти виявили бажання стати більш індивідуалістичними (що вочевидь відповідає панівній суспільній тенденції, із наявністю якої погодилася більшість опитаних).

Респонденти, які визнали себе за колективістів, порівняно частіше заперечували негативні риси колективізму ($p \leq 0,01$) та позитивні – індивідуалізму ($p \leq 0,05$). Ті, хто хотів би стати більшими колективістами, ніж вони є, підкреслювали почуття причетності, яке забезпечує колективізм ($p \leq 0,05$), та наголошували на небезпеці аморальності з боку індивідуалізму ($p \leq 0,01$). Особи, які вважали себе радше за індивідуалістів, сильніше нарікали на придушення індивідуальності колективом та цінували незалежність, яку дає індивідуалізм (в обох випадках ($p \leq 0,05$)). Ті, кому хочеться стати більшими індивідуалістами, звертали увагу на небезпеки маніпулювання колективом, а ті, кому цього не хочеться, відзначали брак спілкування в індивідуалізмі (в обох випадках $p \leq 0,05$).

У віковому розрізі молодь значуще частіше ($p \leq 0,05$) звертала увагу на можливість маніпулювання думкою колективу, а також (на рівні тенденції) зазначала такі позитивні риси індивідуалізму, як прагнення індивідуальної свободи та наявність власної позиції, констатувала роз'єднаність як негативну рису індивідуалізму. Особи середнього віку більше (на рівні тенденції) говорили про відповідальність і безпорадність індивідуалістів. Представники старшого покоління значуще рідше ($p \leq 0,05$) наголошували на взаємодопомозі як колективістській рисі.

У двох випадках проявилися значущі статеві відмінності: жінки частіше згадували про взаємодопомогу, а в негативній оцінці колективу нарікали на те, що сам колектив може мати неправильну спрямованість ($p \leq 0,05$).

Для уточнення психологічної структури уявлень респондентів про психологічний зміст індивідуалізму і колективізму отримані оцінки позитивного і негативного змісту цих явищ було піддано процедурі кластерного аналізу за методом Варда. Ураховані тут 28 ознак об'єдналися в сім кластерів.

Належить зазначити, що змістові всіх кластерів притаманна така собі двоїстість, поєднання ознак, що відображають істотно відмінні аспекти індивідуалізму і колективізму, які, проте, певним чином корелюють у свідомості респондентів.

Перший кластер об'єднує ознаки, зміст яких можна визначити як “причетність задля розвитку”. Тут ідеться про переживання почуття причетності до колективних справ, наявність спільних цілей, особистісний розвиток у колективі на противагу можливій деградації індивідуалістів.

Зміст другого кластера описано як “розвиток у спілкуванні, а не роз'єднанні”. Сюди поряд із спілкуванням і розвитком як позитивними характеристиками колективізму ввійшла й така перевага індивідуалізму, як посідання власної позиції. Ці ознаки сукупно протистоять роз'єднаності індивідуалізму та негативному впливу “поганого” колективу.

В ознаках третього кластера відображено цінність “взаємодопомоги як засобу запобігання безпорадності”. Таку безпорадність, з одного боку, зумовлює властивість колективу бути об'єктом маніпулювання, а з другого – брак сприятливого оточення для індивідуаліста.

У четвертому кластері поєдналися оцінки, що сукупно показують “єднання задля індивідуальної свободи” в суперечливому поєднанні рис індивідуалізму і колективізму. Ідеться про згуртованість як позитивну рису колективізму, його негативну рису – придушення індивідуальності, позитивну рису індивідуалізму – прагнення індивідуальної свободи.

П'ятий кластер містить ознаки, які дали підстави назвати його “захисною просоціальністю”. Тут підкреслено значення таких особливостей колективізму, як почуття захищеності та полегшення способу існування, і відкинуто притаманні індивідуалістам егоїзм та асоціальну поведінку.

До шостого кластера “індивідуальна відповідальність проти колективної безвідповідальності” ввійшли почуття відповідальності як позитивна риса індивідуалізму і характеристика колективу як безвідповідальної сірої маси.

Найбільше ознак склали сьомий кластер “продуктивність проти аморальності”. У його межах заакцентовано переваги виробництва – як індивідуального, так і колективного, яким протистоять брак спілкування та аморальність в індивідуалізмі, злочинство та інші аморальні риси колективізму.

Висновки. Узагальнення описаних даних дає підстави гадати, що проблема індивідуалізму і колективізму не належить до таких, що істотно

турбують пересічних громадян. Водночас ці питання не перебувають і на далекій периферії їхніх ціннісних орієнтацій. Можна вважати, що належні оцінки рідко стають самостійним чинником ціннісного ставлення до дійсності, але досить легко й швидко актуалізуються в разі виникнення відповідного контексту. Цьому, зокрема, сприяє суттєва стереотипізація змісту цих двох категорій, особливо колективізму.

Зроблені респондентами оцінки індивідуалізму і колективізму здебільшого мають взаємопов'язаний зміст і найвиразніше розподіляються за трьома дихотомічними шкалами: конформізм – нонконформізм (за окремими ознаками можна було б виділити й шкалу екстернальності – інтернальності, але її специфіка щодо конформізму в уявленнях респондентів простежується не досить виразно); альтруїзм – егоїзм; прагматизм – безпорадність.

Конформістський зміст стосується колективізму і полягає в згуртованості, наявності спільних цілей і почуття причетності, почутті захищеності, а водночас належності до “сірої маси”, піддатливості на маніпуляції, придушенні індивідуальності. Натомість індивідуалізові респонденти приписують нонконформістські характеристики, такі як прагнення індивідуальної свободи, наявність власної позиції, незалежність у діях, почуття особистої відповідальності, до яких додаються брак спілкування, роз'єднаність, асоціальні тенденції.

За шкалою альтруїзму – егоїзму отримано набагато менше оцінок. Альтруїзм зведено переважно до взаємодопомоги, натомість егоїзм постає у своїй власній подобі, до якої тяжіє низка інших аморальних рис.

Ознаки прагматизму і безпорадності виявилися найменш чітко поділеними між індивідуалізмом та колективізмом і стосуються обох категорій. По-перше, прагматизм полягає в забезпеченні можливостей для особистісного розвитку, що їх, з одного боку, дає колектив, а з другого – які можуть бути реалізовані лише в результаті індивідуальних намагань особи. Протилежним ефектом стає деградація – як під впливом надмірної залежності від колективу, так і через гіпертрофовану відірваність від соціального контексту. По-друге, прагматизм характеризує підвищення продуктивності: колектив може забезпечити вищу продуктивність спільної праці, а водночас ідеться про вищу ефективність індивідуального виробництва.

За переважно очевидними й стереотипними оцінками індивідуалізму і колективізму спостерігаються й невротично-захисні ставлення, до яких удаються громадяни, намагаючись визначити та обстояти свою особисту позицію в контексті бурхливих суспільних процесів.

Л і т е р а т у р а

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии : пер. с нем. / А. Адлер. – М. : Фонд “За экономическую грамотность”, 1995. – 108 с.
2. Васютинський В. О. Колективізм носіїв бідності як стилю життя в контексті спільної діяльності / В. О. Васютинський // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 1. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 121. – С. 55–59.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 488 с.
4. Мареева С. В. Динамика норм и ценностей россиян / С. В. Мареева // Социологические исследования. – 2013. – № 7. – С. 120–130.
5. Московичи С. Машина, творящая богов : пер. с фр. / С. Московичи. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
6. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : монография / В. А. Татенко. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.

Reference

1. Adler, A. (1995). *Praktika i teoriya individualnoy psikhologii* [Praxis und Theorie der Individualpsychologie]. Moscow: Publ. of the Fund “Za ekonomicheskuyu gramotnost” (rus).
2. Vasiutynskiy, V. O. (2014). Kolektyvizm nosiiv bidnosti yak styliu zhyttia v konteksti spilnoi diialnosti [Collectivism of the poor as a lifestyle in the context of joint activities]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenka* [Bulletin of Chernihiv T. H. Shevchenko National Pedagogical University], 121 (1), 55–59 (ukr).
3. Leontyev, D. A. (1999). *Psikhologiya smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovooy realnosti* [Psychology of Sense: Nature, Structure, and Dynamics of Sense Reality]. Moscow: Smysl Publ. (rus).
4. Mareeva, S. V. (2013). Dinamika norm i tsennostey rossiiyan [Dynamics of norms and values of the Russian people]. *Sotsiologicheskie issledovaniya* [Sociological research], 7, 120–130 (rus).
5. Moscovici, S. (1998). *Mashina, tvoryashchaya bogov* [La machine a faire des dieux]. Moscow: Center of Psychology and Psychotherapy Publ. (rus).
6. Tatenko, V. A. (1996). *Psikhologiya v sybiektnom izmerenii* [Psychology in Subject Dimension]. Kyiv: Prosvita Publ. (ukr).

Васютинский В. А. Ценностный смысл индивидуализма и коллективизма в представлениях рядовых граждан

По результатам стандартизированного интервью с 40 жителями Одессы определено ценностное содержание представлений об индивидуализме и коллективизме. Их оценки имеют среднюю значимость для респондентов и распределяются по шкалам: конформизм – неконформизм; альтруизм – эгоизм; прагматизм – беспомощность. Конформистские признаки коллективизма – это сплоченность, общие цели, чувства причастности и защищенности, а в то же время принадлежность к “серой массе”, подверженность манипуляциям, подавление индивидуальности. Индивидуализму свойственны такие неконформистские характеристики,

как индивидуальная свобода, собственная позиция, независимость в действиях, чувство ответственности, а также отсутствие общения, разобщенность, асоциальные тенденции. Альтруизм означает взаимопомощь. Эгоизм называли эгоизмом, к нему примыкал ряд прочих аморальных черт. Признаки прагматизма и беспомощности наименее отчетливо разделились между обеими категориями. Прагматизм обеспечивает возможности личностного развития как в коллективе, так и в результате индивидуальных стремлений человека. Он характеризует повышение производительности благодаря совместному труду, но также и более высокой эффективности индивидуального производства. За очевидными и стереотипными оценками индивидуализма и коллективизма наблюдаются невротически-защитные объяснения личных позиций и общественных процессов.

Ключевые слова: индивидуализм, коллективизм, конформизм, альтруизм, эгоизм, прагматизм, беспомощность.

Vasiutynskiy V. O. Value sense of individualism and collectivism in representations of ordinary citizens

According to the finding of the standardized interviewing of 40 Odessa residents, the value content of their representations of individualism and collectivism has been determined. Their assessments are of average significance to the respondents and scale between conformism and non-conformism, altruism and egoism, pragmatism and helplessness. Conformist traits of collectivism are solidarity, common goals, sense of involvement and security, and at the same time belonging to the gray mass, being subject to manipulations and deprivation of individuality. Individualism is characterized by such non-conformist traits as individual freedom, personal standpoint, independence in actions, sense of responsibility, as well as lack of communication, disunity, asocial tendencies. Altruism means mutual help. Egoism was called egoism, and next to it a number of immoral traits were named. Traits of pragmatism and helplessness are the least distinguished between the two categories. Pragmatism provides the opportunity for personal development both in a team and individually. It leads to increasing productivity thanks to joint activities along with higher efficiency of individual production. Behind the obvious and stereotypical representations of individualism and collectivism one can find neurotic and defensive explanations of personal positions and social processes.

Key words: individualism, collectivism, conformism, altruism, egoism, pragmatism, helplessness.